

Pere Coromines: entre la universitat, la militància republicana i els cercles obrers (1888-1895)

per *Àngel Duarte i Montserrat*

L'any 1896 Pere Coromines i Montanya era un jove advocat en contacte amb els sectors regeneracionistes del Modernisme i amb els pocs cercles organitzats de l'anarquisme barceloní. L'atemptat contra la processó del Corpus, al carrer dels Canvis Nous —pel juny d'aquell mateix any—, i la repressió posterior faran de Coromines un personatge de primera fila a la Barcelona de l'època. Abans, però, Coromines haurà realitzat un breu però intens recorregut sòcio-polític que el durà des del republicanisme al moviment llibertari. L'interès d'aquest recorregut rau en les dades que ens permet conèixer del republicanisme barceloní de la fi del segle.

En la vida de Coromines hi ha una clara interconnexió entre el món universitari i la militància republicana. És a la universitat on comença a manifestar-se com a republicà centralista i capdavanter en les manifestacions i mítings estudiantils. El centralisme era una de les opcions que presentava el moviment republicà els anys 1890 i, de fet, no era la més important en començar la dècada, encara que el seu cap polític a Espanya —Nicolás Salmerón— l'impulsarà decidivament en la vida política catalana. En aquests anys eren el possibilisme i el federalisme els que partien de millors posicions inicials.¹

Les posicions republicanes tenien alguns punts de coincidència:

— l'espanyolisme, exacerbat en els moments de conflicte colonials al Marroc o a Cuba;

— les crides electorals als obrers i el suport a alguns dels seus ateneus, amb clares diferències —des de possibilistes a federals— pel que fa a les solucions donades a la qüestió social.

— l'anticlericalisme i el lliure pensament, també amb diferències en el grau d'adhesió.

Les estratègies polítiques que s'amagaven sota aquests punts eren força contradictòries. Des de la defensa de les aliances amb els liberals de Sagasta, feta pel Partit Possibilista d'Emilio Castelar, fins a les plataformes electorals

1. Per a aquestes consideracions inicials *vid.* les referències al llarg de l'article. És interessant per a la reorganització del republicanisme durant la Restauració —encara que referit a Mallorca— l'article de Pere GABRIEL *Entorn del moviment obrer a Mallorca al segle XIX*, «Randa», 1 (Barcelona 1975), ps. 114 i ss.

republicanes defensades per centralistes i federals amb intencions diferents (el centralisme volia anar cap a un únic partit republicà), passant per les reminiscències insurreccionals dels radicals progressistes de Ruiz Zorrilla. D'aquesta manera, no és estrany que la crida a la classe obrera tingués uns significats bastant oposats, i que els castelarins arribessin a considerar Salmerón com a socialista, pel fet que havia insinuat la possibilitat de la intervenció de l'estat —de manera imprecisa— en la solució d'afers socio-econòmics.

D'altra banda, el federalisme adoptarà —l'any 1894— un programa clarament anticolonial que manifesta una fissura important en l'espanyolisme abans esmentat.

Els representants d'aquestes formacions polítiques a Catalunya eren Eusebi Coromines —possibilista—, Salas Anton i Odón de Buen —centralistes—, Sol i Ortega —progressista— i Vallès i Ribot —federal. Comptaven amb una munió de centres, sovint enemistats i, a vegades, producte d'escissions. Per exemple, el partit possibilista tenia els centres, cercles i comitès anomenats «republicans-històrics», però existia a Barcelona un Centro Republicano Gubernamental que s'anomenava castelarí, encara que no acceptava la direcció catalana del partit.

D'altres centres esdevenien plataformes conjuntes, com el Casino Republicà de Gràcia, que era utilitzat per centralistes, progressistes i federals i que acomplia una important missió en els moments d'acció electoral conjunta.

La premsa periòdica feia un paper transcendental. En aquest sentit, eren els possibilistes els qui comptaven amb més mitjans, en disposar d'un diari de cert prestigi com «La Publicidad» i de setmanaris com «La Campana de Gràcia», encara que aquest donés suport, durant les eleccions de 1893, a la candidatura d'Unió Republicana, on no trobem els possibilistes. «El Diluvio» adoptava posicions polítiques contradictòries dins el camp republicà. Ara bé, durant els primers mesos del 1893 realitzà —enfront de «La Publicidad»— una decidida campanya de suport a la candidatura encapçalada per Salmerón. Els òrgans de premsa federals, molt més caracteritzats políticament, posseïen una influència ciutadana menor en aquests anys.

El centralisme va disposar durant l'any 1893 d'un periòdic —«La República» —de vida efímera i que segurament fou conseqüència de l'eufòria produïda pel triomf electoral de la coalició republicana.

Com a reflex de la vida republicana al districte dels Afores (Gràcia, Sant Andreu, Sant Martí, Horta, Sants), trobem els periòdics «El Porvenir» —zorrista— i «Las Afueras de Barcelona», que presentava una forta coloració possibilista.

Com hem dit, serà en el Partit Republicà Centralista on Coromines milità durant un parell d'anys. La revisió crítica de l'espanyolisme republicà, l'aprofundiment dels contactes amb nuclis de militants obrers, el fracàs de la Unió Republicana i els contactes amb el modernisme regeneracionista —Jaume Brossa, bàsicament— l'aproximaran al moviment llibertari.^{1bis}

1 bis. Per a la qüestió del Modernisme i Coromines *vid.* Àngel DUARTE, *Pere Corominas: del republicanisme als cercels llibertaris (1888-1895)*, tesina (Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona 1981).

Pere Coromines, estudiant

Fins a l'any 1888 Coromines havia viscut una vida absolutament privada. Segons afirmà ell mateix, en resposta a l'enquesta realitzada per Joan Montseny, des de «La Revista Blanca», l'any 1903. Fou l'Exposició Universal d'aquell any el que provocà una reacció de «*cosmopolitismo*», la qual l'impulsà a la participació en societats catalanistes liberals.²

No tenim certesa de la participació de Coromines en societats catalanistes. Això sí, va participar en els Jocs Florals d'aquell mateix any, concretament en aquells que es mantingueren en la data tradicional —mes de maig— i que concentraren un nombre notable d'adhesions i simpaties que arribaren, fins i tot, a sectors del moviment llibertari, com el representat pel periòdic obrerista «La Tramontana».³

El curs 1889-90 Pere Coromines es matriculà a la facultat de dret de la Universitat de Barcelona. Serà en aquest marc on Coromines es manifestarà políticament.

En entrar a la universitat es troba —per obra de la política educativa dels ministeris de foment, al llarg de la Restauració— amb el que anomenarà una «universitat morta».⁴ I aquesta fou la seva reacció: «*Al entrar en la universidad me sublevó el necio ambiente reaccionario que allí dominaba. Me sublevé solo en mi grupo, pero al año siguiente éramos ya una porción, y a los dos años casi nos impusimos. Hubo mítines que acabaron a tiro limpio...*»⁵

El problema que es va plantejar fou l'enfrontament dels partidaris de la universitat literària amb els defensors de la universitat catòlica. Aquest enfrontament es manifestà dins d'un context general, en el procés de la Restauració, de dretanització ideològica en la darrera dècada del segle XIX.

Pel gener de 1893 les tensions desbordaren l'àmbit acadèmic i penetraren en el conjunt de la societat barcelonina. En aquell mes de gener es produeix un conflicte en no acceptar els estudiants liberals que s'utilitzés el nom de tots els estudiants de Barcelona per enviar una protesta al govern, pel fet que aquest havia autoritzat l'obertura d'una capella evangèlica a Madrid. Varen fer una crida aclaridora: «*Los estudiantes liberales de Barcelona enviamos un abrazo fraternal a todos los estudiantes y les suplicamos su adhesión al meeting que celebraremos el domingo próximo para afirmar la independencia estudiantil atropellada por los que en escaso número, por fortuna, motejando de católica la Universidad de Barcelona, han protestado de la apertura de la capilla evangélica.*»⁶

El míting celebrat el 29 de gener no va poder acabar a causa de la interrupció violenta feta per joves carlins. Com a reacció, els estudiants liberals convoquen per al dia 5 de febrer un nou míting al qual criden a participar

2. Vid. Federico URALES, *La evolución de la filosofía en España* (Barcelona 1977), ps. 192-193.

3. Per als Jocs Florals, vid. *Festa dels Jocs Florals del primer diumenje maig de 1888* (s.d.). Cf. «La Tramontana» (13-IV i 1-VI-1888).

4. Pere COROMINES, *La lluita per la Universitat*, dins *Obres completes* (Barcelona 1972), p. 1585.

5. Vid. F. URALES, *op. cit.*, p. 193.

6. Vid. «La Publicidad» (24-I-1893).

tots els sectors de l'opinió liberal barcelonina. La polarització clara que s'observava en el conflicte va permetre que al costat dels estudiants hi hagués també sectors importants del moviment obrer. «El Productor» deia tres dies abans del míting: «*Los estudiantes liberales, con su entereza y energía, hanse captado simpatías del pueblo obrero, que se muestra decidido a prestarles su concurso, altamente indignado de la conducta de los bárbaros.*»⁷

La presidència dels dos mítings recaurà en Pere Coromines, el qual, a la sortida del segon míting, serà saludat per destacats anarquistes, com Josep Lluñas —director de «La Tramontana»— i Antoni Gurri —company de Teresa Claramunt. Coromines en la seva intervenció va establir les finalitats de l'acte: a) felicitar-se per l'obertura de la capella evangèlica de Madrid, i b) fer que l'opinió pública es fixés en el «*caciquismo científico que invade nuestra universidad*».⁸

A partir d'aquest moment Pere Coromines estarà present en la majoria d'activitats polítiques a la universitat. La seva notable significació entre els estudiants podia tenir molt a veure amb la seva militància republicana. De fet, el míting del 29 de gener havia estat preparat als locals de la Juventud Republicana Centralista, on, amb anterioritat, ja havíem constatat la presència de Coromines. Aquest va cloure, l'any 1892, una vetllada celebrada al Cículo de Unión Republicana de Sant Andreu de Palomar; fou un dels participants que pronunciaren discursos polítics, al costat del republicà i cooperativista Salas Anton i de la feminista i lliurepensadora Àngels López de Ayala.⁹

Efectivament, en aquests anys d'estudiant, Coromines es trobarà al bell mig de la tasca duta a terme pels homes del republicanisme centralista per tirar endavant la constitució d'una plataforma política que, aprofitant-se del sufragi universal estrenat a les eleccions del 1891, esdevingués l'eina per a la revifalla del republicanisme a tot l'estat. Coromines estava afiliat a les joventuts del Partit Republicà Centralista, de les quals fou vice-president l'any 1892.^{9 bis}

L'espai polític del Partit Republicà Centralista

Aquesta organització política fou creada per Salmerón, l'any 1887, sobre les bases de la feina política feta per ell dins el Partit Progressista de Ruiz Zorrilla. El nucli català d'aquest partit es trobava a Barcelona i a Gràcia.¹⁰

D'entrada, es pot situar el republicanisme centralista com el sector més dretà, al marge del possibilisme, dins el panorama polític republicà dels anys 1890. Albertí el situa decididament entre els progressistes i els possibilistes.¹¹ La mateixa premsa republicana de l'època ens el situa a la dreta republicana, amb possibilitats d'encapçalar-la en una hipotètica conjunció de forces.

7. Vid. «El Productor» (2-II-1893).

8. Contactes LLUNAS-COROMINES, cf. «La Tramontana» (10-II-1893), *Finalitats del míting*, «La Publicidad» (6-II-1893) i «El Diluvio» (6-II-1893), ps. 1100-1101.

9. Vid. «La Publicidad» (3-I-1893).

9 bis. Vid. «La Publicidad» (22-XII-1891).

10. Per a la formació del partit republicà centralista, vid. S. ALBERTÍ, *El republicanisme català i la restauració monàrquica* (Barcelona 1972), ps. 65 i 72.

11. *Ibid.*, p. 73.

Ara bé, en aquesta mateixa premsa es parla de certes «propensions radicals» que topen amb les seves aspiracions que aquesta conjunció esdevingui realitat.¹²

Propensions que, en part, poden explicar-se per l'origen polític de la nova formació republicana centralista: el partit progressista de Ruiz Zorrilla, que no havia renunciat als seus propòsits d'implantar la república a l'estat espanyol mitjançant un pronunciament militar. Aquests propòsits revolucionaris —que no devien ésser oblidats per alguns polítics centralistes— havien de comptar amb les classes populars urbanes. Això feia que els republicans, sempre que hi havia oportunitat (eleccions, mitings, manifestacions, etc.), dirigissin crides a la classe obrera, perquè es desentengués de les noves forces socialistes.¹³

Aquesta actitud, per molt imprecisa que fos, va ésser suficient per allunyar els centralistes —encara que només fins a l'any 1894— de les posicions polítiques dels possibilistes, que titllaven la política de Salmerón de «socialista», per tal com deixava entreveure la futura participació dels òrgans públics en la solució dels conflictes socials, de classe.¹⁴

El republicanisme centralista i el moviment obrer

Les crides a la classe obrera, suara esmentades, no permeten d'afirmar un contingut plenament reformador en la qüestió social, sinó, al contrari, una forta prevenció contra les possibilitats de revolució social. La participació de l'obrer se sollicita, únicament, en funció d'interessos polítics, i les referències al millorament de les seves condicions de vida són força vagues i subordinades sempre a la consecució d'un marc de llibertats, on les forces socials trobin una nova fórmula, sempre imprecisa, per a la solució dels problemes socials.¹⁵

El republicanisme centralista quan s'adreçava als obrers ho feia expressament a aquells que no estaven sota la influència de les migrades societats socialistes i que no es trobaven tampoc entre els rengles més combatius dels centres obrers llibertaris. Els republicans afavorien, doncs, el desenvolupament del societarisme reformista.

El societarisme reformista, al costat d'un vessant sindical —significat fonamentalment pel sindicat tèxtil de les Tres Classes de Vapor—, en tenia una altra de preocupada a desenvolupar una tasca cultural al voltant dels ateneus «neutres i integradors». Aquests ateneus —encapçalats per l'Ateneu Obrer de Barcelona— fan classes que faciliten l'aprenentatge de l'obrer, alhora que li possibiliten una major qualificació tècnica i el consegüent millorament social. El societarisme reformista es trobava a la base de projectes polítics com el del partit socialista oportunista, o com el de la integració d'obrers en les candidatures republicanes. Integració animada pels mateixos republicans, delerosos d'evitar la pèrdua accelerada de base social. «El Porvenir», periòdic zorrillista de Sant Martí de Provençals, afirmava la necessitat de la participació dels obrers

12. «La Campana de Gràcia» (4-III-1893).

13. *Ibid.* (17-I-1891) i «La Publicidad» (3-IV-1892).

14. *Vid.* «La Campana de Gràcia» (25-III-1893) i «La Publicidad» (11-I-1893).

15. *Vid.* «La Campana de Gràcia» (7-V-1892).

en els projectes republicans per tal que es pogués proclamar la República i els obrers poguessin obtenir «una minoria respectable, ya que no una mayoría, a los ayuntamientos y a las cortes».¹⁶

D'altres coincidències es fan paleses entre republicans i societats obreres de caire reformista. Per exemple, la consideració del caciquisme com a causa del malestar social, que en allunyar els obrers dels partits republicans ha contribuït a aguditzar la lluita de classes en provocar la desconfiança popular envers la vida política:

«El caciquismo imperante es sin duda alguna el que más ha contribuido a hacer perder la fe en la virtualidad de las ideas y el principal factor del malestar de las localidades...»

«Con la extirpación del caciquismo no dudamos que las cosas volverían a su centro natural...»¹⁷

Encara podríem esmentar la voluntat comuna a republicans i reformistes per tallar l'ascens de la influència anarquista i socialista. Objectiu que anava unit, com a mitjà d'acció, amb l'educació: en una festa republicana feta a Sant Martí de Provençals, hom incità a la formació d'ateneus de la classe obrera per solucionar els problemes econòmics, no de la classe en conjunt, sinó dels seus membres individualment, i per impedir d'aquesta manera l'augment numèric d'anarquistes i socialistes.¹⁸

En l'àmbit que acabem de descriure es trobaria l'Ateneu Obrer de Sant Andreu, que fou el primer cercle obrer on intervingué Coromines en la seva condició de militant republicà. Aquest Ateneu, creat l'any 1885, comptava amb 390 socis l'any 1898, estava vinculat a l'Ateneu Obrer de Barcelona i participava de la influència comuna del liberalisme i republicanisme burgès i del socialisme oportunista.¹⁹

L'Ateneu organitzava cursos, a les cerimònies dels quals trobem l'assistència d'autoritats municipals barcelonines i, tot sovint, polítics republicans, com Odón de Buén, López de Ayala, etc. També acollia a vegades certs nuclis obrers. Encara que no podem valorar ni la profunditat ni la continuïtat dels contactes, sí que podem assenyalar, per exemple, la presència a l'Ateneu i al centre republicà dels obrers dels tallers dels Ferrocarrils del Nord, a Sant Andreu.²⁰

16. Aquí entenem per reformisme una actitud que creu en la possibilitat de col·laboració entre classes i en la consecució de l'harmonia entre capital i treball a partir de la resolució dels problemes parcials plantejats en la «qüestió social» (cf. J. ÀLVAREZ JUNCO, *La ideología política del anarquismo español [1868-1910]*, Madrid 1976, p. 456). Ateneus «neutres i integradors» en el sentit donat per Pere SOLÀ, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. L'A.E.P. (Barcelona 1978), p. 46. Vid. «El Porvenir» (17-VI-1894).

17. Vid. «La Campana de Gràcia» (3-II-1894) i la «Revista del Ateneo Obrero de Barcelona» (juny de 1895).

18. Vid. «Las Afueras de Barcelona» (2-IV-1893).

19. Vid. «Revista del Ateneo» (novembre de 1895), p. 6. En la memòria de l'Ateneu Obrer de Sant Andreu corresponent a l'any 1891 es feien constar classes per a infants (pàrvuls, elementals, superiors i de comerç) i per a adults (classes nocturnes d'arts i oficis, comerç o ensenyament general). Les classes havien comptat amb 345 estudiants, 75 dels quals les reberen gratuïtament. Així mateix, es feia referència a subvencions de la diputació provincial i de l'ajuntament de Sant Andreu (aquesta, impagada) (vid. «La Publicidad», 18-II-1892, *Ateneo Obrero de San Andrés de Palomar*).

20. Vid. «La Publicidad» (17-I i 13-VI-1893, respectivament).

Deixant de banda el criteri cronològic, donem notícia d'un altre centre obrer amb el qual connectà Coromines quan encara era en el partit republicà centralista. La conferència que féu el 3 d'agost de 1894 al Centro de Obreros Carpinteros —qualificat de llibertari— tingué com a títol *Modo de realizar el progreso. Estudio de los elementos sociales que en la actualidad lo activa*.²¹

Els contactes amb el moviment obrer eren, doncs, anteriors a l'any 1895, quan Coromines oscillà cap a l'anarquisme. I, pel que fa al republicanisme barceloní, aquest mantenia contactes oberts amb sectors importants de la classe obrera i de les seves societats; d'aquesta manera es configurava una ampla franja sòcio-política que pensem que permetrà —quan s'aprofundeixi la seva anàlisi— entendre millor la societat catalana de la fi del segle.

El republicanisme centralista i el problema colonial

El 2 d'octubre de 1893 es produeix un atac dels moros a unes obres espanyoles realitzades prop de Melilla. La causa d'aquest atac fou la realització de reformes i ampliacions al fort de Sidi Guariach, a causa de les quals es destruïren el cementiri moro, la mesquita i aduars. Les obres havien estat represes el 26 de setembre, després d'haver estat parades per reclamacions de la població indígena.²²

La reacció de tota la societat barcelonina davant d'aquests fets va permetre la creació d'un estat d'ànim col·lectiu justificador entusiasta del colonialisme i l'imperialisme espanyols.

Els estudiants universitaris, que hem vist enfrontats durant el curs acadèmic 1892-93, se situen ara al davant de nombroses mobilitzacions ciutadanes en suport de la dominació espanyola al nord d'Àfrica. El dia 16 d'octubre els estudiants realitzen una manifestació «patriòtica» per donar suport a l'exèrcit que era a l'Àfrica. La bandera que encapçala la manifestació escolar porta el lema de *Los estudiantes a la patria ultrajada*. Coromines, altre cop al davant dels estudiants, forma part de la comissió organitzadora de l'acte i adreça unes paraules en català als manifestants davant del monument al general Prim per tal de desitjar a l'exèrcit espanyol la victòria a l'Àfrica.²³

A partir d'aquest moment els estudiants es llancen a una campanya per mobilitzar l'opinió pública —de la qual s'exclou la classe obrera organitzada— amb manifestacions ben diverses —col·lectes, festivals públics a teatres, mítings i vetllades polítiques a les seues dels partits on militen, etc. S'han acabat els conflictes interns; un diari com «La Publicidad» —republicà possibilista—, que havia donat suport als liberals en els enfrontaments entre estudiants, elabora

21. Vid. «La Publicidad» (3-VIII-1894). Vid. Emilio NAVARRO, *Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914)* (Barcelona 1915), p. 212.

22. Vid. «La Publicidad», notícies i referències dels combats (dies 3-x-1893 en endavant). Vid. també M. FERNÁNDEZ ALMAGRO, *Historia política de la España contemporánea*, vol. II, p. 213.

23. «La Publicidad» (17-x-1893). Respecte a la ideologia colonialista i Coromines, vid. l'article *La semana política*, publicat sota el pseudònim d'«El Moro Muza» a «La República», (2-XII-1893).

un editorial, sota el títol de *La tregua del patriotismo*, treva que anul·la els conflictes interns sota la idea que davant l'enemic comú tots són espanyols.²⁴

Els estudiants, per fi, participen en el comiat dels soldats embarcats a Barcelona, per a la qual cosa es presenten al moll després d'haver cridat l'opinió barcelonina perquè acudeixi a acomiadar «a sus compañeros que marchan al África a defender la honra nacional».²⁵

Aquests estudiants no desentonen pas dels continguts polítics del republicanisme, a excepció del federal; estan, potser, lleugerament radicalitzats en les manifestacions externes, però el contingut és el mateix.

Abans de l'octubre de 1893 les referències al problema colonial a la premsa en general, i a la republicana en concret, són pràcticament inexistent; les referències que s'hi feien eren per minimitzar els problemes, com, per exemple, en aquest article aparegut a «La Publicidad»:

«Por fortuna las condiciones sociales, políticas y económicas de la isla de Cuba son muy otras de las del año de 1868, cuando resonó en Jara el grito de ¡Viva Cuba libre! Abolida la esclavitud, en manos de los habitantes de Cuba su administración municipal y provincial, con representación de todos los partidos en las Cortes, el grito de insurrección no puede encontrar en estos instantes simpatías ni apoyo.

»Será eco de los despechados y de los vencidos en el Zanjón, será un intento loco y desesperado propio de temperamentos violentos y exaltados, pero no será de ninguna suerte explosión de quejas acumuladas por largo proceso de injusticias y arbitrariedades, ni llegará a interesar a la gran masa de españoles insulares y peninsulares, unidos todos, más que nunca, para sostener con vehemencia la paz de la gran Antilla y para defender a todo trance la bandera de España, bajo cuyos pliegues todos se cobijan.»²⁶

Ara bé, després dels fets de Melilla la qüestió colonial se situa en primer terme, i s'observa clarament —en els articles de la premsa republicana— el que hom ha definit com l'abandó dels continguts ideològics liberals, per part d'aquelles forces polítiques que, precisament, s'autoqualificaven com a liberals.²⁷

El racisme, el militarisme i l'espanyolisme són tres components clars dels continguts d'escrits i proclames fets pels portaveus del republicanisme —amb l'excepció del federal. Coromines col·laborà en aquesta campanya com a dirigent estudiantil, però també des de les planes del periòdic «La República», que, animat per Salas Anton i Tiberio Àvila, era l'òrgan de premsa del republicanisme centralista barceloní. I, com era molt evident, hi contribuï defensant activament els continguts ideològics suara esmentats.

El racisme era fàcilment observable en tota la premsa catalana, en els comentaris sobre el salvatgisme dels nord-africans en els combats, així com en el suposat tracte donat a presoners i enemics morts. En l'afirmació del caràcter, fals i traïdor, dels moros, en la caricaturació grotesca dels seus costums,

24. Vid. «La Publicidad» (4-xi-1893). Referències al «gran moviment patriòtic», a «La Campana de Gràcia» (4-xi-1893).

25. Vid. «La Publicidad» (14-xi-1893).

26. Vid. «La Publicidad», *Siempre española* (2-v-1893).

27. Vid. J. ALVAREZ JUNCO, *op. cit.*, p. 261.

creences, trets fisionòmics o racials. Pel desembre de l'any 1893 Coromines deia que el poble moro era «*una civilizaci3n fanàtica que se defiende en sus propias madrigueras*», i, per denigrar la classe política de la Restauraci3n, la titllava de «Kàbila». Una manifestaci3n d'aquest mateix esperit era el menyspreu amb què es tractava el paper del soldà del Marroc, Muley Hassan, com a pacificador en el conflicte nord-africà.²⁸

La soluci3n, propugnada per tothom, era clara: «Quan se tracta de un ultratge tan sangrent, *l'única nota* possible no ha de donarla la escanyolida diplomàcia, sinó'l canó ab la seva ronca veu.»²⁹

És el que Coromines recomana al govern: «... *tomarse la justicia por su mano*», en acabar la seva crònica a «La República»; soluci3n militarista que topà amb la ineptitud del ministre de la guerra del govern Sagasta, el general López Domínguez, per mantenir un exèrcit eficaç i fer al mateix temps la reforma militar concebuda per ell.³⁰

Coromines criticà amb duresa la improvisaci3n amb què es desenvolupà la campanya militar, que trigà uns quants mesos a portar vint mil soldats a l'Àfrica per sufocar la rebel·li3.³¹

L'exèrcit, malgrat la seva incapacitat, se situà en el primer lloc de l'actualitat; en la vida social i política recuperà, de nou, el seu paper, assumit ja el 1874, de baluard de l'ordre establert.

El tercer component ideològic indicat és l'espanyolisme. Espanyolisme entès com a superaci3n dels conflictes interns per cercar un front comú davant l'enemic. Espanyolisme i colonialisme que admeten la inclusi3n de crítiques als fusionistes i conservadors, per la corrupci3n que han manifestat en permetre que els moros s'armessin. Però crítica que acaba diluint-se en la reiteraci3n de l'existència d'un gran moviment patriòtic.³²

En el cas del Marroc, espanyolisme i racisme van íntimament lligats: es tracta de revalorar el paper civilitzador europeu davant els «salvatges africans», paper en el qual tenien un lloc important els sentiments populars: «la guerra al moro sempre serà popular», deia «La Campana de Gràcia».³³

Alhora, l'espanyolisme es manifestava davant els enemics europeus en la competici3n imperialista al nord d'Àfrica: Anglaterra i Alemanya; enemics que estaven disposats a aprofitar-se de la feblesa de l'estat espanyol per treure'n un profit propi. Es constatava, doncs, la impossibilitat existent de realitzar a Espanya el pas del colonialisme del segle XIX a l'imperialisme capitalista, en

28. *Vid.*, per exemple, les caricatures de «La Campana de Gràcia» (x, xi i xii de 1893), les cròniques de «La Publicidad» suara esmentades i també l'article *La semana política*, de Coromines, a «La República».

29. «La Campana de Gràcia» (7-x-1893), *La qüestió del moro*.

30. L'esforç reformista se centrava en la realitzaci3n d'un pressupost que reduïa en un 5% les despeses militars —de 141 a 134 milions de pessetes. Aquesta reducci3n només podia aconseguir-se per la renúncia a millorar l'armament o retallant el nombre de soldats (*vid.* S. G. PAYNE, *Los militares y la política en la España contemporánea*, París 1968, ps. 53-54. *Vid.* també Daniel R. HEADRICK, *Ejército y política en España [1866-1898]*, Madrid 1981, ps. 242 i ss.).

31. S. G. PAYNE, *op. cit.*, p. 55. *Vid.* «La República», *art. cit.*, l'apartat *Generales en campaña*.

32. «La Campana de Gràcia» (4-xi-1893).

33. «La Campana de Gràcia» (16-iii-1895).

sentit estricte, a causa de les pròpies debilitats i del signe de les relacions d'exploatació interimperialistes.

La Unión Republicana

L'any 1893 tingué com a rerafons els moviments estudiantils i el conflicte del Marroc, però també l'actuació de grups terroristes i les eleccions a diputats.

Era estrany que unes eleccions a diputats, en el marc de la Restauració, tinguessin un ressò popular notable. El caciquisme i les sistemàtiques irregularitats en els resultats de l'escrutini havien creat un ambient que deixava en paper moll la llei de sufragi universal de l'any 1890.

Això no obstant, i gràcies a l'actuació de Nicolás Salmerón —l'any 1891—, que provocà manifestacions públiques i obligà a la repetició de la contesa electoral, l'any 1892 es creà a Barcelona —i sobretot al popular districte dels Afores— un veritable moviment popular, que era l'única garantia possible de poder provocar unes eleccions sense intervencions alienes a l'electorat.

Fou possiblement per això que s'aconseguí de reproduir el pacte electoral de l'any 1891 entre progressistes, centralistes i federals, els quals es trobaven amb una opinió mobilitzada i amb un govern liberal, recentment instal·lat —fàcila amable de la Restauració per als republicans.

En la preparació del pacte cal remarcar la feina feta per la joventut centralista, actuació deguda molt possiblement a la personalitat aglutinadora de Salmerón, malgrat que la força popular més ostensible la tenia el partit federal.³⁴

A l'esquerra de les forces que formen la Unión Republicana, «La Tramontana» acull amb reticència, d'entrada, el pacte, tot i reservar un cert paper a l'acció política, d'acord amb el pensament expressat per Josep Lluanas en altres ocasions.³⁵

«El Productor», per la seva banda, nega qualsevol utilitat, per als obrers, de la unió dels republicans.³⁶

A la dreta de la Unió, els possibilistes es mostren refractaris a la unió de forces tan diverses, i remarquen el paper de catalitzador dut a terme per Salmerón. Al periòdic republicà «Las Afueras de Barcelona», en un article titulat *¿Cuál debiera ser nuestro candidato?*, es fa el raonament que en aquestes eleccions no es juga amb el règim polític i que, per tant, al districte dels Afores li convé més una persona influent a Madrid, davant el govern, que no pas una figura política, excessivament ocupada. Després de tot, afirma que Salmerón obtindrà una acta de diputat o una altra, perquè així ho desitja el govern liberal. Però el que té de més curiós és que en el mateix número d'aquest periòdic, a la crònica des de Gràcia, es posa en dubte que, per mitjà d'unes eleccions, pugui venir la República, i, per tant, desaconsella implícitament el vot. Les dificultats no provenien només del camp dinàstic.³⁷

34. Vid. «La Publicidad» (12-III-1892). A «Las Afueras de Barcelona», referències a assemblees d'Unió Republicana (29-I i 5 i 12-II-1893).

35. Vid. «La Tramontana» (6-I-1893).

36. Vid. «El Productor» (10-III-1892 i 12-I-1893), *Misceláneas*.

37. Vid. «La Publicidad» (11-I-1893), «Las Afueras» (26-II-1893). Per al manifest i les bases de la U.R., vid. «El Diluvio» (26-I-1893), ps. 767-770.

El 23 de gener s'assoleix l'acord, que fou rebut positivament per la premsa que s'havia mostrat addicta: «El Diluvio» i «La Campana de Gràcia», i, amb escepticisme, per la premsa possibilista.³⁸

Els anarco-collectivistes de «La Tramontana» no neguen la funció pròpia als partits polítics, però critiquen a la Unió Republicana la manca d'«idea revolucionària», que no es pot amagar amb les crides a l'electorat obrer.³⁹ I, a la vigília de les eleccions, mentre remarquen el caràcter obrer del districte dels Afores, concreten la crítica en els termes següents: «la llibertat no és tal sense el complement de l'igualtat econòmica y del dret a la vida».⁴⁰

Crítica que sembla talment dirigida a Salmerón, que havia dit, el 4 de febrer, en un míting a Madrid: «Haremos reformas sociales con la medida que imponga el derecho.»⁴¹

Hi ha un intent de «La Tramontana» de diferenciar-se dels republicans, però no pas de trencar-hi globalment. Així, en valorar el triomf republicà, després de tenir notícies dels resultats, afirmen la necessitat d'arribar a la democràcia, etapa o forma de govern en la qual es podrà donar pas a «solucions més radicals i vertaderament revolucionàries».⁴²

Espirit gradualista, dins dels corrents llibertaris, que no exclou «evolució» i «revolució», sinó que les aproxima i que obre portes a la participació política, en moments conjunturalment favorables, del moviment obrer.⁴³

L'altre corrent, el representat per «El Productor», insisteix en el caràcter burgès i repressiu de la república.⁴⁴

En definitiva, la Unió Republicana aconseguí el triomf, com s'esdevindrà uns anys més tard, mercès a la participació més que probable d'obriers influïts pels corrents llibertaris, els quals, per pragmatisme, anaven a les urnes.

Les dades del triomf electoral eren clares: davant els 1.434 vots obtinguts per Josep Gassó i Martí, candidat dinàstic, Salmerón va treure'n 7.389. A la premsa no es donen, pel fet d'ésser reduïts, els vots obtinguts pel candidat socialista Toribio Reoyo.

Les localitats més importants del districte donaren aquests resultats:

	Salmerón	Gassó
Gràcia	3.043	447
Sant Martí	2.904	383
Sant Andreu	1.225	358

38. Vid. referències a les notes 34 i 37.

39. «La Tramontana» (20-I-1893).

40. «La Tramontana» (3-III-1893).

41. «El Diluvio» (5-II-1893), p. 1095.

42. «La Tramontana» (24-III-1893).

43. Per veure la valoració que feien els obrers de Salmerón, vid. P. COROMINES, *En Tomàs de Bajalta*, dins *Obres completes*, ps. 258-259.

44. «El Productor» (30-III-1893).

A les mateixes eleccions, pel districte de Terrassa, Salas Anton no podia vèncer el cacic local, Sala Argemí (446-1.778 vots).⁴⁵

El total d'actes electorals obtingudes per la Unió és de 10, i els possibilistes en treuen 2. A tot l'estat els republicans treuen 47 escons, d'un total de 400 diputats (11,75 %); és el resultat més alt aconseguit fins ara per les forces contràries a la Restauració i trigarà a repetir-se. De les 10 actes d'Unión Republicana, 7 són federals, 1 progressista, 1 centralista i 1 per a un independent, les quals dades confirmen que, si bé el personatge públic més destacat fou Salmerón, el seu partit era socialment feble comparat amb les bases socials del federalisme.⁴⁶

De l'esforç conjunt realitzat en aquestes eleccions per tal que fossin netes ens en dóna una idea justa el fet que els republicans tinguessin un certificat de l'escrutini de 107 de les 112 seccions electorals de Barcelona.⁴⁷

En acabar aquesta feina poc durà la cordialitat i l'entesa entre les forces integrants del pacte. La celebració d'alguns mítings conjunts per festejar l'èxit electoral no pot amagar les dificultats existents que reflectien les profundes diferències entre els partits de Pi i Margall i Salmerón.⁴⁸

Mentrestant, Coromines centrava la seva vida política en la universitat i en la seva activitat dins el partit centralista. Els centres republicans, sobretot els addictes a Salmerón, observen amb preocupació la deterioració del pacte republicà, i insisteixen en l'opció centralista de convergir en un únic partit amb un sol programa:

«Que el concepto de la Unión Republicana implica la formación de un solo partido, compuesto de todos los elementos republicanos en un solo programa.»

«Que el medio más eficaz para llegar a la formación del partido único está en la renuncia del particularismo político y que el programa común debe ser producto de mutuas transacciones.»⁴⁹

Les transaccions no s'efectuaren i la davallada de la Unió Republicana fou progressiva i constant. Coromines quedava, d'aquesta manera, lligat a una força política cada cop més inefaç. Al marge de l'actuació com a estudiant en els conflictes universitaris i en la mobilització popular pels fets de Melilla, Coromines es limità a participar en mítings i vetllades polítiques al costat de Salmerón, Salas Anton, Odón de Buén, Tiberio Ávila, etc., en nom de la joventut centralista o de la junta del Centre Republicà.⁵⁰

Tanmateix, la crisi interna del republicanisme es precipitava: «Lo mateix se contraria l'aspiració republicana dihent com en Castelar als seus amichs: "Aneuse'n a la monarquia" qu'escribint un programa ple de minuciositats de impossible realisació, que no ha filtrat ni pot filtrar en la conciencia pública...»⁵¹

45. Dades de les eleccions a «La Publicidad» (6 i 10-III-1893); també «Las Afueras» (12-III-1893), que dóna 1.473 vots a Gassó.

46. Per a les dades generals *vid.* S. ALBERTÍ, *op. cit.*, ps. 82-83, i M. MARTÍNEZ CUADRADO, *La burguesia conservadora (1874-1931)* (Madrid 1976), ps. 39-40.

47. «El Diluvio» (7-III-1893), p. 2042.

48. Per al míting, *vid.* «La Publicidad» (19-III-1893). Divergències, *vid.* «La Publicidad» (5-VII-1893) i «Las Afueras» (6-IV-1893).

49. *Vid.* «La Publicidad» (21-VII-1893).

50. *Vid.* «La Publicidad» (28-x-1893 i 17-III-1894). També a «El Porvenir» (14-x-1894).

51. *Vid.* «La Campana de Gràcia» (6-x-1894).

Advertència adreçada als federals, que el 22 de juny de 1894 havien aprovat un programa socialitzant i anticolonialista, difícilment assimilable per part de progressistes i centralistes.⁵² El partit progressista s'escapçarà en dos, i els centralistes, girant-se cap a la dreta, patrocinaran l'entrada dels possibilistes a la Unió Republicana, actitud que acaba de trencar el pacte.

Abans, pel setembre del 1894, la crida feta pel directori provincial del Centre Republicà de Barcelona, signada, en qualitat de secretari del centre, per Pere Coromines, dóna, de fet, per trencat i inexistent el pacte d'Unió Republicana.⁵³ Salmerón «*había derrochado su triunfo electoral del 1893 en el distrito de las Afueras de Barcelona*»; no havia sabut construir una força política republicana sòlida i hegemònica entre l'electorat popular català.⁵⁴

A partir del 14 d'octubre de 1894 no tornem a trobar Coromines enmig dels republicans. Una notícia del gener de 1895 fa referència a crides dels joves republicans per afavorir el manteniment de la Unió, però no tenim constància de la presència de Coromines.

Quan reaparegui públicament, ho farà al costat dels anarquistes.

Aquest canvi en la militància sòcio-política no és un fet aïllat.

Pere Coromines anunciava la conferència que, l'any 1894, va fer al llibertari centre de fusters com una proposta d'anàlisi dels elements socials que activen el *progrés*.

És aquí on podem cercar una explicació de l'evolució de Coromines i de tants altres republicans: atreu la militància llibertària en la mesura que —a través del contacte republicans-obrers en societats lliurepensadores, cercles sindicals o ateneus amb finalitats educatives i culturals— s'ha observat en el proletariat català una vitalitat, una força que pot treure a la lluita pel *progrés* de l'*impasse* en què es troba en aquests anys, donant a aquest *progrés* un nou contingut social que acompanyi o substitueixi l'antic contingut polític.

D'altra banda, la revisió de l'imperialisme espanyolista —present a la crisi nord-africana de l'any 1893— amb l'esclat de la insurrecció patriòtica cubana i els contactes paral·lels amb el grup modernista de «L'Avenç» ajudaran a reconduir els esforços polítics de la petita intel·lectualitat republicana a Catalunya.

Creiem, finalment, que és en l'anàlisi de les pràctiques i les experiències comunes dels moviments populars catalans on han de cercar-se les solucions a un problema —interacció republicanisme - moviment obrer - anarquisme— que de moment resta en una certa ambigüitat.

52. El contingut del programa, reproduït a S. ALBERTÍ, *op. cit.*, ps. 89-96.

53. *Vid.* «La Publicidad» (7-IX-1894).

54. *Vid.* Joaquín ROMERO MAURA, *La Rosa de Fuego. El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909* (Barcelona 1975), p. 162.